

УДК 82–92: 821.161.1
DOI: 10.32342/2523-4463-2020-2-20-4

Я.С. ПУРА,
викладач кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

ІСТОРИОСОФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТА МЕМУАРНИХ ТВОРАХ УЛАСА САМЧУКА

Статтю присвячено дослідженню історіософської концепції української національної ідеї у публіцистичних і мемуарних творах Уласа Самчука в європейському контексті. Наведено інтерпретацію різних авторів терміна «історіософія». Встановлено, що бачення цієї проблематики в такому ракурсі сформувалося на основі трагічності історичного розвитку суспільства першої половини ХХ ст. Виділено два аспекти поглядів: перший – з позиції безпосереднього учасника, другий – з позиції емігранта. З'ясовано еволюцію цього процесу від «малої батьківщини» до Вітчизни, а згодом і самостійної України в європейському контексті. Висвітлено бачення письменником історіософської концепції України від простої констатації фактів історичного минулого та сьогодення у вузьких традиційних засадах українського буття до цивілізованої європейської держави. Виділено три стадії конструювання образу України. Перша стадія – це первісне бачення та сприйняття рідної землі. Друга стадія – це глибинне осмислення єдності України територіально та духовно. Третя стадія характеризується ідеалістичним образом української держави, який базується на засадах і цінностях вільного світу. Охарактеризовано «месіанське» опікунство радянської Росії та фашистської Німеччини у долі нашої держави, ідею згуртування світу під егідою та формулою Об'єднаних Націй, проблеми культурного колоніалізму, творче конструювання простору в часі, історичну безперервність поступу Вітчизни. Визначено основну площину дискурсу, якою є психологема простору, де вирішальну роль відіграли дві основні антропологічні домінанти: осілість і переміщення. Розглянуто три шляхи побудови самостійної держави, де третій шляхи – це синтез політико-ідеологічних традицій двох попередніх течій і формувань. Підсумовано, що основною концепцією української національної ідеї є раціональний, розумний компроміс, який базується на світоглядних принципах радикалізму, традиціоналізму та етніцизму, у якому аксіомою є мирне співіснування всіх етногруп на українських землях. Історіософське осягання української національної ідеї поєднує в собі європейську раціональну цілеспрямованість і живу українську духовність, але домінантною все-таки тут є українська філософія душі і серця.

Ключові слова: історіософія, українська національна ідея, психологема простору, геополітика, культурний колоніалізм.

Статья посвящена исследованию историософской концепции украинской национальной идеи в публицистических и мемуарных произведениях Уласа Самчука в европейском контексте. Приведено интерпретацию различных авторов термина «историософия». Установлено, что взгляды на эту проблематику в таком ракурсе сформировались на основе трагичности исторического развития общества первой половины ХХ в. **Выделено два аспекта взглядов: первый – с позиции непосредственного участника, второй – с позиции эмигранта.** Определено эволюцию этого процесса от «малой родины» к Отечеству, а потом и независимой Украины в европейском контексте. Освещена историософия Украины от простой констатации фактов исторического прошлого и настоящего в узких традиционных принципах украинского бытия к цивилизованному европейскому государству. Выделено три стадии конструирования образа Украины. Первая стадия – это первичное восприятие родной земли. Вторая стадия – это глубинное осмысление единства Украины территориально и духовно. Третья стадия характеризуется идеалистическим образом украинского государства, основанного на принципах и ценностях свободного мира. Охарактеризовано «мессианское» опекунство советской России и фашистской Германии в судьбе нашего государства, идею сплочения мира под эгидой и фор-

мулой Объединенных Наций, проблемы культурного колониализма, творческое конструирование пространства во времени, историческую непрерывность развития Отечества. Определена основная плоскость дискурса, каковой есть психологема пространства, где решающую роль сыграли две основные антропологические доминанты: оседлость и перемещение. Рассмотрены три пути построения самостоятельного государства, где третий путь – это синтез политико-идеологических традиций двух предыдущих течений и формирований. Сделаны выводы, что основной концепцией украинской национальной идеи является рациональный, разумный компромисс, основанный на мировоззренческих принципах радикализма, традиционализма и этницизма, в котором аксиомой является мирное сосуществование всех этногрупп на украинских землях. Историософское постижение украинской национальной идеи сочетает в себе европейскую рациональную целеустремленность и живую украинскую духовность, но доминантной все-таки является украинская философия души и сердца.

Ключевые слова: историософия, украинская национальная идея, психологема пространства, геополитика, культурный колониализм.

Перші спроби дослідження творчості У. Самчука в українському літературознавстві з'явилися лише на початку 90-х рр. минулого століття. Вчені завзято та всебічно почали аналізувати високохудожній доробок письменника, як нового українського пророка, літописця українського простору, пропагандиста української національної ідеї. Досить цікавою є історіософія України у його творах. Вперше на цей аспект звернули увагу в наукових статтях Р. Гром'як [1], М. Жулинський [2], С. Пінчук [3], О. Пасічник [4]. Але найгрунтовніше розглянуто це питання в докторській дисертації «Художня модифікація національної історіософії в прозі Уласа Самчука», автором якої є І. Руснак [5].

Ми постараємося проаналізувати цю концепцію на основі публіцистичних і мемуарних творів У. Самчука, адже саме вони є багатим матеріалом для розуміння поглядів письменника в розбудові самостійної держави. Вивчення цього питання є актуальним для сучасної системи національного виховання, бо у доробку автора чітко окреслюються засади патріотизму, національної свідомості, свободи й відповідальності особистості за державотворення в рамках світового контексту. Історіософія національної ідеї У. Самчука направлена на збереження української ідентичності, має великий потенціал для розбудови незалежної України й на сучасному етапі державотворення, а також і в майбутньому.

Улас Самчук як прозаїк, публіцист, мислитель, історіософ належить до тих світочів нашого письменства, які будили думку про самобутність української національної культури. Він стоїть поруч із такими представниками державницького напрямку в українській літературі, як Ю. Липа, О. Степанович, Є. Маланюк, О. Лятуринська, О. Теліга, котрі сповідували українську національну ідею і боролися за її втілення. Однак вражаюча гострота мислення, мудра поміркуваність та виваженість свідчать про винятковість його феномена.

У цьому аспекті цікавою видається концепція історіософії У. Самчука, яку ми й розглянемо в пропонованій статті на основі його публіцистичних та мемуарних творів, де вона є досить виразною та самобутньою, а її аналіз дозволить глибше осягнути наймасштабніші художні образи у царині романістики письменника.

Але спочатку з'ясуємо значення терміна «історіософія». Більшість вчених погоджуються із визначенням дослідників В. Лоскутова і М. Семочкіна, що історіософія – «це специфічна система світогляду й унікальна духовна формація», якій притаманна «логіка ірраціонального заглиблення в історичне буття людини» [12, с. 57]. Отже, історіософія не досліджує причинного зв'язку подій, а займається суб'єктивним аналізом того чи іншого історичного розвитку суспільства.

Як стверджує А. Астаф'єв, «термін «історіософія» не може бути ідентичним для наукової свідомості всіх націй, бо кожна нація й культура перебувають на різних етапах розвитку» [7, с. 212]. Щодо історіософії У. Самчука, то вона формувалась на трагічності історичного розвитку суспільства першої половини ХХ ст. А «історичні катастрофи і злами, які досягають особливої гостроти у відомі моменти всесвітньої історії, завжди тяжіли до осмислення в галузі філософії історії» [8, с. 4].

Трагічність ситуації, безперечно, в більшості людей породжує страх, апатію, безнадію та безвихідь, а в сильних духом плекає волю і мужність, спонукає до цілеспрямованої боротьби. Саме такою оптимістичною постає перед нами історіософія У. Самчука. Він уперто вірить в те, що рано чи пізно Українська незалежна держава все-таки буде.

У цьому ракурсі творчість письменника подвійно цікава. По-перше, прекрасно знаючи, що Україна майже завжди була прогашною картою у світовій політичній грі, він все ж таки не забуває про її тріумфи і перемоги, які спонукали до активного чину нові й нові покоління борців за українську ідею, втілюючи цим самим надію у перемогу не тільки своєю творчістю, але й особистою життєвою позицією, будучи завжди на вістрі національних революцій і катаклізмів. По-друге, перебуваючи вже в довічній еміграції, він і там не відрікається від самостійницької ідеї України, а навпаки, звільнившись від матеріальної заангажованості та приземленості, вже з висоти літ подає нам її в новій іпостасі, де, окрім реальності, бачимо ознаки символу, міфу, романтичної експресії. Але найголовніше у цьому те, що він до кінця своїх днів вірить у неминучість свободи України. Свідченням цього є відповідь на запитання журналіста емігрантського журналу «Современник» у 1977 р., чи впаде радянський тоталітарний режим. На що У. Самчук впевнено відповів, що свобода особистості і свобода народів неодмінно настане, тільки «будемо терпеливими. Це прийде, безсумнівно. За скільки років? Не знаю» [19, с. 260].

Розглядаючи літературно-публіцистичну і мемуарну діяльність У. Самчука, ми чітко бачимо, що перші спроби пера тяжіють до витоків української історії та досвіду нашої ментальності, базуються на обмеженому географічному просторі, але вони є природним, органічним самовиявом, а не нав'язаною, кон'юнктурною тенденцією. Маючи можливість подорожувати Україною, автор розширює географію своїх полотен, в тому числі й публіцистичних замальовок. Поступово він переходить з «малої батьківщини» до Вітчизни-України.

У подальшому творчому процесі письменник розвиває концепцію історіософії України до своєрідного духовного континууму. Тепер він не лише констатує факти історичного минулого та сьогодення у вузьких традиційних засадах українського буття, а творить інший образ України, який уже не обмежується рамками власної традиційної рецепції, а вивіряється на європейському тлі.

Виходячи з цього, можемо виділити три стадії в історіософському конструюванні образу України У. Самчуком. Перша стадія – це первісне сприйняття і мінімальне узагальнення найінтимніших вражень від рідної землі, її людей, їх побуту та життя взагалі. Друга стадія характеризується осмисленням єдності України не тільки територіально, але й духовно. Письменник глибоко усвідомлює, що «спільність завжди з'єднує» і, навіть, «протилежні полюси наших емоційних станів» [20, с. 116]. Третя стадія – це суб'єктивно-ідеалістичний синтез образу України крізь призму років, зумовлений чинником еміграції, який базується на «порівнянні української духовності та філософських цінностях вільного світу» [13, с. 63].

Самчукова історіософія побудована на основі синтезу двох епох тотального нищення України і зводиться до логічного висновку: історія засвідчує, що всі імперії, які оволодівають просторами, завжди нехтують завойованими народами. І не залежить від того, чи то імперія «СРСР», чи «Третій Райх», бо політика кожної зводиться до примату власних інтересів.

У цьому аспекті концептуальними й пророчими є роздуми У. Самчука про взаємини України з народами Європи, зокрема «месіанськими» намірами радянської Росії та фашистської Німеччини. Не раз і по-різному письменник обґрунтовує думку, що в Європі не буде спокою, допоки «між Росією та Німеччиною (з їх хижацькими намірами – прим. автора) буде існувати «порожнє» політичне місце, якщо та «нічия земля» не стане землею того народу, який з правіків її заселяє; поки той народ не одержить нових, суверенних прав під виглядом держави всіма признаної, всіма гарантованої, всіма респектованої» [18, с. 111–112]. А далі він розмірковує над тим, що кожне тиснення викликає протитиснення і що Україна, яка стоїть на шляху боротьби за свою незалежність, досягне цієї мети в силу законів розвитку суспільних організмів цивілізації ХХ ст., бо цього вимагає стиль доби, гідність людини і конкретне практичне життя. Адже ідея об'єднати світ під формулою Об'єднаних Націй, на думку У. Самчука, можлива тільки тоді, коли об'єднані нації – вільні нації. На основі цього він виводить аксіому: «Без вільної України не буде вільного слов'янства, бо це один з головних складників цього племені» [18, с. 313]. Вірить він у цю ідею ще й тому, бо бачить, що наш геній є непереможний, живучий і діючий, адже навіть в лабетах колимських каторг він не лише виживав, але й «творив» у доменах вічної мерзлоти й глибоких шахт невідьників, і який нерідко виношував у своїй пам'яті «збірки поезій» (Багрянний), не маючи навіть «захлявного» записника, як мав Шевченко.

Але в історіософському дискурсі У. Самчука ми бачимо і другий бік цієї медалі. Він відверто говорить і про наші об'єктивні слабості, звинувачуючи в цьому становище провінційності України, в яку її було запроторено впродовж віків загарбницьких зазіхань на наші землі. Тінь провінції переслідує нас усюди. І нам замало сил, замало динаміки, констатує У. Самчук, розбито незалежність власної уяви, змушено вдаватися до чужих джерел, «нашу мову затиснуто в лещата кастрації, нашій думці забрано обрії. Ці «пропорції» мусимо пам'ятати завжди... І не тільки, щоб «зрівнятися» зі світом, але й виправдати самих себе, перед своїм сумлінням, як гідну вартість світу» [18, с. 300].

Ми бачимо, що трагічне в історіософії У. Самчука тісно переплітається із оптимістичним. Адже трагічне є наслідком конфлікту реального та ідеального і виникає на фоні конкретно-історичного фактора. Крім того, трагічне завжди тісно пов'язане з активними діями людини, крах намірів якої увиразнює і загострює колізію трагічного, особливо тоді, коли звершуються великі справи. Відтак трагічне «споріднене з піднесеним у тому, що воно невід'ємне від ідеї достоїнства й величі людини» [21, с. 102].

Не падає духом у критичній ситуації наш волелюбний народ. Він і далі продовжує працювати у своїх господарках, навіть створює кооперативи, малі підприємства, не забуває і про духовне життя, не відрікається від Бога, який, здавалось, кинув їх напризволяще, а навпаки, з надією дивиться на нього, продовжує свій рід і, врешті-решт, організовує рух спротиву двом антагоністичним системам. У всьому цьому письменник вбачає великий героїзм нашого народу, тобто в малому бачить велике. І в цьому є певна закономірність, адже історія людства не твориться лише циклічними глобальними зрушеннями – вона твориться повсякденно. Не логічно вважати героїчними лише варязько-князівську еру, козацько-гетьманську епоху, національно-визвольні змагання на початку ХХ ст. Немало героїства потрібно було і в період між тими відрізками часу, щоб в умовах бездержавності зберегти і далі плекати національну ідею.

У самому ж героїстві У. Самчук бачить не лише відчайдушні устремління будь-що вмерти в борні за Батьківщину. Це для нього найпростіше. Потрібно діяти таким чином, щоб якнайдовше послужити її ідеалам. Ця розважливість протиставляється багатьом його соратникам, які мали нетерпеливе мислення, яких засліплювала невідповідність реально-го й ідеального світів, і вони висували «утопічні в своєму зачатті теорії насадження земного «раю» шляхом революцій, переворотів, війн» [11, с. 79].

Оскільки «бажане» завжди будеється на матеріалі «реального», лише модельно видозмінюючи його, тому воно повинно мати раціональне зерно, а не тяжіти до ірраціонального, де історичні події не пізнаються, а просто переживаються.

Розглядаючи історіософію У. Самчука, варто торкнутися площини, яка є однією із основних в історіософському дискурсі письменника, – психологеми простору. В історії існує безліч прикладів, коли у формуванні нації вагому роль відігравав географічний фактор, що нерідко набував геополітичного значення. До уваги тут ми можемо взяти хоча б острівну Англію, якій вдалося уникнути не одного європейського катаклізму. Географічний фактор також спричиняє повільний поступ нації чи етносу, зважаючи на їх периферійність (прикладом служить Чукотка, Нова Гвінея тощо). Проте цей фактор може бути, як зазначає А. Астаф'єв, і «причиною трагедії нації, тим місцем, де перетикаються різноетнічні ментальні, релігійні, політичні чинники» [7, с. 219]. Це, зокрема, стосується й України, в історичній долі якої вирішальну роль відігравали дві основні антропологічні домінанти: осілість і переміщення. Перша знаменує собою хліборобсько-земельну традицію, характерну для європейського світу, друга – рухливо-кочівницьку, що є показовою для азійського світу. З цього погляду письменник розглядає Україну, як своєрідну буферну зону двох світів з різними віросповіданнями та життєвими ідеалами. Великої ваги він надає Україні і як ласому шматочку для цих двох світових конгломератів. Тому не випадково Гітлер висловив думку, що «у Європі не існує жодної країни, яка могла б бути в такій мірі автаркічною» [10, с. 533], тобто здатною до створення самодостатньої економіки. З цього можна зробити висновок, що Україна як національна чи етнічна одиниця не вписувалася в політику й плани фюрера. Хоча із самого початку У. Самчук плекав надію (як і багато людей західного регіону) на місіонерську політичну концепцію нацистів у ставленні до України. Але з часом він зрозумів, що їхнім основним завданням є здобуття цього простору й очищення його від корінного населення або просто перетворення на своїх рабів.

Цитата Гітлера стосується, звичайно, всього Радянського Союзу, бо нацисти українські терени вважали взагалі як «землю нічию – землю нашого майбутнього» (тобто німецьку – прим. автора) [18, с. 110]. Але, власне, ця «нічия земля» була найпривабливішою для всіх загарбників усіх часів, в тому числі й для гітлерівців.

Під час другої світової війни Україна стала чи не головним стимулом протиборства в Європі. В європейській геополітичній системі координат ця територія розглядалася Німеччиною як «Генеральний план Ост». Слово «Ост» у цьому ракурсі для У. Самчука було новочасним зловісним синонімом назви батьківщини і символізувало не стільки територіальну і матеріальну приналежність Заходові, а більше духовно-культурне протистояння, антитезу активної, переможної волі і вбогодухість безвольного, підневільного стану.

Територіальне поняття кордону між Сходом і Заходом У. Самчук розглядає відносно. Ця межа для нього «не є сталою, картографічно визначеною лінією» [14, с. 112]. Вона постійно віддаляється на схід у міру того, як самому письменникові доводилось просуватись на схід після чотирнадцятилітньої еміграції. Спочатку європейський простір сягав для нього кордону між Польщею та СРСР, потім він увібрав західноукраїнські землі, далі – Правобережжя і Лівобережжя і, врешті-решт, замкнувся на кордоні з Росією. Саме ж визначення «Схід» для нього зводилось до більш масштабнішого, хоч і символічного, поняття «Азія». А саме поняття «Радянського Союзу» письменник розумів як субстанцію «певної культурно-цивілізаційної дійсності», яка «ніяк не була Європою, але й вона не була і Азією. Пів-Європа, пів-Азія» [15, с. 1]. Це своєрідне замкнене коло становило для нього роздвоєний психологічний унікум, який таким же чином діяв і в життєвій практиці. Щодо Заходу, то У. Самчук ототожнює його з поняттям «Європа», яка в його творчості зазнає досить глибокої трансформації. Він створює найрізноманітніші образи: історичні, культурологічні, психологічні та геополітичні.

Частиною Європи для У. Самчука була й Україна, а апофеозом усього українського світу – славетний омріяний Київ, який відкрився зору письменника у скрутний час, коли виглядав похмурим, зруйнованим і занедбаним. Та все ж завдяки такому світосприйманню, він не міг не відчути тут «трансцендентний, невловимий для розуму чар» дух [17, с. 23].

Творче конструювання У. Самчуком простору України невіддільне від уживлення цього простору в час. Часова тяглість, історична безперервність поступу Вітчизни – це найосновніші синтетичні складники її образу в історіософії письменника. До хронометрії часу він був у міру уважний, але його більше цікавила сама українська ідея в часі, власне, її невмирущість у часі, всепереборність, усюдисущість – «навіть через цілі епохи бездержавної пільми і безвольного животіння» [13, с. 66].

У самчуковому дискурсі Україна постає перед нами «між молотом та кувалдою» тотального нищення як радянською владою, так і гітлерівською Німеччиною. Він постійно говорить про фізичний і духовний занепад України і ніяк не може узгодити його зі своїм ідеальним, романтичним образом України. У цьому простежується вплив просторової віддаленості в часовому розриві. Письменник оцінює Україну вже як «європеець». Нетрадиційність оцінки дозволяє зауважити нові грані вражень і почуттів. Його охоплює не тільки злоба, ненависть, несприйняття, але й сором.

«Європейські» оцінки У. Самчука вельми показові. Під впливом історіософських поглядів О. Шпенглера, який сповідував культ раціоналізму та сцієнтизму, що виробляли у європейської особистості віру в себе, енергію дії, поступу, волі, він прагне перенести такі цінності на український ґрунт. Але при всьому позитивному сенсі цих благих намірів, вони видаються утопічними: «українська ментальність органічно не приймає культу рацію, відштовхуючи його своїм глибинним, трохи навіть містичним емоцією» [13, с. 67].

Нав'язування європейських цінностей не є безпідставними, бо якщо ми європейці, то повинні домагатися інтеграційних процесів з ними, адже інтеграція – це взаємопроникнення, а не просто насаджування чи одностороннє запозичення. Тому письменник так часто нагадує, що Україна – це частина Європи і на підтвердження цього наводить деякі паралелі, а саме: харківські, київські та львівські краєвиди порівнює з краєвидами Праги, Кракова, Вроцлава, нагадує, що Канів і Веймар знаходяться на одній паралелі, наголошує, що Софія Київська своїм віком і своєю подобою належить до сонму найстаріших святинь Європи і що в самій нашій культурі панує дух і стиль європейського гуманізму.

Особливе місце в історіософії У. Самчука займають проблеми культурного колоніалізму: панівне протекційне становище російської культури в Україні, підневільний статус української науки, мови, мистецтва, негативний вплив російської літератури, яку він вважав (як і М. Хвильовий, Є. Маланюк) песимістичною, яка виховувала особливий тип сірих імперських людей. Не оминає він теми митця в радянській імперії. Подаючи короткі портретні характеристики видатних діячів, які змушені були творити в імперських лабетах під повним контролем і диктатом у виборі тем, сюжетів, персонажів, у розстановці ідеологічних акцентів, виробленні соцреалістичних шаблонів. «Усе це призвело до повної залежності митця від панівних у суспільстві комуністичних доктрин» [14, с. 117], породжуючи свідомих брехунів і фальсифікаторів історії на користь вигадок і наклепів, принижуючи і самознищуючи себе щент. А ті, хто зумів «пролізти крізь вухо голки сталінських вівісекцій, здобути іконостас орденів, копу титулів» [17, с. 50], не могли просто сказати правди, хоч і хотіли, бо кожен її прояв карали, вилучали з друку. Тому правду доводилося ховати між рядками, але не всі її в такій зашифровці могли читати і розуміти. Радянська влада жорстко боролася з інакомислячими і не тільки живими, а й з мертвими та всіляко старалася поховати з ними і їхні ідеї.

Особливо брутальною, вважає У. Самчук, була боротьба Москви з українською мовою. Ніхто до радянської влади з нею так по-варварськи не поводився. Так, її забороняли, зводили до статусу діалекту, але ніхто не дозволяв собі втручатися у її найінтимніше, найсвятіше – правопис, нівелюючи його до шаблонів російського. І все це діялось в СРСР під лозунгом саморозквіту націй та їхніх культур.

«Денаціоналізація страшна язва, – пише У. Самчук, – вона роз’їдає не лише мову. Вона паралізує саму субстанцію людини: її свідомість. А без свідомості людина – це лиш порожня форма без змісту» [17, с. 18]. Але разом з тим він висловлює переконання, що ніхто й ніколи не зможе знищити нашу самобутню культуру, яка відрізняється і від культури Заходу, і від культури Сходу своїм ліризмом, емоційністю та сенсуальністю виявлення.

Публіцистична та мемуарна спадщина У. Самчука цікава й в історіософському осмисленні землі, українського села. Село для нього найнадійніший оберіг національної ідеї, вагомий осередок суспільно-політичного, культурного розвитку. Особливу роль у формуванні цих вартостей він вбачає у церкві, з якою пов’язував «не лише релігійне, а передусім соціальне, громадське, суспільне, культурне» життя [16, с. 78]. Тому не випадково більшовицько-сатанинська теорія Кремля так ревно винищувала насамперед християнський релігійний світогляд села: він перш за все перешкоджав ефективно зросійщувати українців. Великої ваги у формуванні української ментальності письменник надає й селянському хутору, з притаманними тільки йому пристрастями, волею, життям та ідеєю. І не варто тут робити закидів Самчукові у «хуторянстві», адже кожна держава будується передусім на основі сім’ї, уособленням якої в розумінні письменника є власне хутір. Доказом вагомості такого підходу є свавільне руйнування хуторів радянською владою. У цьому автор вбачає також конфлікт індивідуального світу з колективістським, конструктивним з деструктивним.

У такому конфлікті протистояння зовнішньому антропологічному тискові є необхідністю для самозбереження. Основою такого протистояння тискові була насамперед земля, за яку так міцно тримався український селянин, і не так її матеріальна, як психологічно-антропологічна сутність. Адже земля в градації суспільних вартостей є найосновніша вартість, на якій «базується сама екзистенція буття на землі в його елементарній природі» [16, с. 343]. Земля в Самчуковому дискурсі є категорією багатогранно семантичною. Він її розглядає і як землю-годувальницю, і як землю-захисницю, і як землю-горе, але найчільніше місце відводить землі своїх предків, яку він підносить до священного сакрального культу. А сакральне, як зазначає С. Андрусів, «надає речам довговічності» [16, с. 208]. Така земля для У. Самчука є символом Високої Батьківщини, для якої варто жити, а духовне наповнення образу Вітчизни, як вислід дискурсу історіософії письменника, пом’якшила драматизм розлуки з рідною землею. «Я був повний Україною мого власного уявлення і з нею я міг мандрувати в усі кінці світу» [17, с. 277], – заявляє У. Самчук, ніби виправдовуючи себе. Україна «власного уявлення» – це своєрідний, закінчений, вивершений образ рідної землі, створений на основі перевтілення матеріальної субстанції в ідеальну.

Історіософська обумовленість такої своєрідної ідеалізації є цілком виправданою: з'являється стимул досягнення мети, який змушує скрізь відчувати реальне тяжіння отчої землі, її духу та заповітів. Це той сенс життя, який здається надто простим для розуміння, але надто складним для виконання: зберегти Батьківщину у власному серці вдається далеко не кожному.

Якщо підсумувати сказане, то психологема землі в історіософському дискурсі У. Самчука є своєрідним ядром, довкола якого крутиться поліісторичність буття. Вона виступає багатофункціональним символом із семантично неоднорідними площинами, які трансформуються в одне ціле і апробуються в образі великої патріотичної ідеї.

Досить цікавою в історіософії У. Самчука є доктрина побудови незалежної держави. Він прекрасно був знайомий з політико-ідеологічною концепцією розбудови держави українських консерваторів С.Томасівського, В. Кучабського і певною мірою В. Липинського та теоріями інтегрального націоналізму М. Міхновського, Д. Донцова, С. Бандери. Консерватори (зокрема В. Липинський) вважали державу вихідним пунктом для створення нації, а інтегральні націоналісти (зокрема Д. Донцов), навпаки, за «кінцевий продукт» нацтворення [9, с. 96;]. Незважаючи на ці та інші відмінності в ідеологічних конструкціях, представники обох течій вважали саме державу центральним елементом суспільної системи. Зауважимо й те, що в українській суспільно-політичній думці була відсутня впливова ідейно-політична течія, яка б стояла на виразно протилежних засадах. Ні демократи-народники, ні націонал-комуністи не займали послідовної позиції стосовно етатизму і, зрештою, навіть не мали в розпорядженні альтернативної стратегії державотворення. Згодом це стало не останнім за значенням чинником політичного банкрутства обох течій. Переваги на користь соціального та національного елементів, що містилися у згаданих вище ідеологіях, і притлумлений інтерес до розробки й раціонального обґрунтування власне демократичного компонента майбутньої моделі суспільного розвитку (з такими невід'ємними складовими, як пріоритет прав і свобод особистості, верховенство права в суспільному житті тощо) призвели до того, що українська суспільно-політична і політико-правова традиція стала непевним союзником у становленні демократії і побудови незалежної держави. У. Самчук прекрасно розумів те, що, не маючи змоги прямо заперечити загальноприйнятій вимозі забезпечення пріоритету прав і свобод особистості перед правами будь-якої спільноти, прихильники статистських зорієнтованих доктрин прагнуть компенсувати таке вимушене відхилення від суто державницьких пріоритетів прийняттям тези про необхідність так званого «третього шляху розвитку». В основу його покладений такий сценарій: якщо стратегія будуватися на визнанні пріоритету прав особистості, то тактика – на необхідності застосування лише державницьких (або насамперед державницьких) методів реалізації цього принципу.

З приводу цього письменник писав: «Вступаємо тепер у третю, можна сказати остаточну фазу національного формування... За нами часи народництва, часи українофільства, часи Панька Куліша. За нами і часи Винниченка, а також і Донцова. Дякуючи Богу, ми перенесли благородні сні нашого турбулентного юнацтва, ми пролетіли на крилах шабельно-шароварної романтики період революції, ми нарешті маємо позаду і час декалогів та вождівства. Вступаємо в епоху, де диктуватимуть життя інші вимоги...» [17, с. 98].

Третім шляхом побудови самостійної держави для У.Самчука був своєрідний синтез досить солідної політико-ідеологічної традиції усіх течій і формувань, тобто він пропонував не перекреслювати свою історію, а вибирати з неї раціональні зерна і таким чином йти до заповітної мети. «Потребуємо думати, як демократ, як аристократ, як революціонер, як консерватист, як соціаліст одночасно. Не лякаймося такого думання. Лякаймося думати виключностями... Наступає доба, що абсолютно вимагає думання і діяння синтезом» [17, с. 97].

Раціональний компроміс письменник вважає пріоритетним у побудові незалежної держави, а в безкомпромисності вбачає анархію. У цьому є тверда логіка. Адже наша історія багатує прикладами розбрату, якого ми сьогодні не можемо збагнути. Знаємо, що для цього були певні причини, але вони нас аж ніяк не переконують. У. Самчук з приводу цього ставить цілком закономірне питання: чому не знаходили взаємопорозуміння між собою будівничі держави, і одночасно з тим робить висновок, щоб дати відповідь на це питання, мусимо спочатку відповісти, чому ми робимо це тепер, знаючи історію, її вади.

Отже, основною концепцією у досягненні національної ідеї в У. Самчука є концепція раціонального, розумного компромісу, яка будується на світоглядних принципах радикалізму, традиціоналізму та етніцизму. Як радикал, він принципово обурювався незадовільними існуючими реаліями і шукав можливість виходу з цієї складної і, здавалось, безнадійної ситуації, розкриваючи причини, які породжують корінь зла. Найосновнішою серед них він бачить зазіхання чужинців на наші землі впродовж багатьох віків, які породили масу й інших, не менш важливих причин нашої бездержавності та занепаду. Оскільки гносеологічною основою світоглядних позицій митця була західноєвропейська філософія, яка базувалася на поглядах О. Шпенглера, Х. Ортеги-і-Гасета, А. Бергсона, Ф. Ніцше, М. Бердяєва, він добре розумів складні політичні та суспільні проблеми своєї доби, серед яких найважливішою вважав проблему радянського тоталітаризму. У. Самчук усвідомив, що в основі будь-якого тоталітаризму лежить феномен маси, яку всілякими силами зводять до найнижчого морального ґатунку. «Це перетворення людини-особистості, яка становить основу цілого народу, на людину сіру, позбавлену певних достоїнств і виразної індивідуальності» [14, с. 117]. Нівелювання маси призводить до безініціативності, і тоді людина стає своєрідним зомбі. Вона воліє виконувати чужі накази, шукаючи для себе «міфологічного» героя, який би взяв на себе відповідальність за долю цілого народу. У знеособленні людини письменник вбачав найбільшу загрозу для суспільства і всіляко намагався цьому протистояти.

Радикалізм У. Самчука був тісно пов'язаний з традиціоналізмом, який у нього базувався не просто на нормативних моральних приписах та схемах поведінки, а мав когнітивний характер аналізу світоглядних ідей, спостережень. У дотриманні традицій письменник вбачав не тільки збереження континууму історичного розвитку суспільства, але й вважав їх могутнім стимулятором до подальшого розвитку державотворчих процесів. Українська традиція, на думку У. Самчука, завдяки іманентному консерватизму нашої нації є досить живучою субстанцією, на якій віками трималась національна ідея. Найосновнішою традиційною святинєю для митця є мова, як обов'язкова ознака етносу і нації.

Особливо обережно та виважено митець ставився до проблеми етніцизму, розуміючи те, що він завжди має прямі політичні наслідки. У. Самчук виступав за мирне співіснування всіх етногруп на українських землях, лишень тільки б не страждали від цього корінні мешканці, які повинні вирішувати самі свою долю. Він проти дискримінації за етнічною ознакою, але разом з тим проти шовіністичних проявів нацменшин, які історично осіли на українських теренах. Як прихильник етніцизму письменник гостро виступає проти асиміляційної політики щодо націй та їх культур в СРСР, що являв собою «штучний зліпок мов і рас» [16, с. 69]. У цьому він вбачає колоніальну стратегію метрополії у відношенні до особистості, котра презентує провінцію.

У. Самчук прекрасно розумів, що Україна з часів середньовіччя не була суб'єктом геополітики – навпаки, її територія перебувала в колі безпосередніх геополітичних інтересів інших держав. Більше того, боротьба Росії і західного світу призвела до фактичного, цивілізаційного розколу – українська нація поділена на носіїв різної ментальності. Захід, історично зона польського, а пізніше австрійського впливів, є україномовним, незалежницьким та проєвропейським. Натомість більш індустріалізований та урбанізований Схід, традиційна вотчина московських можновладців, постає як російськомовний та проросійський.

Ця відносна вразливість та аморфність української нації ставить стратегічне завдання остаточного формування єдиного українського суспільства та породжує низку поточних внутрішньополітичних проблем, які висвітлює та аналізує У. Самчук на сторінках публіцистичних та мемуарних творів.

Щодо становлення Соборної України як незалежної держави з власним зовнішньополітичним курсом і геостратегічним положенням між Росією та центральноєвропейськими країнами, то у Самчука ми натрапляємо на різні думки: від песимістичних прогнозів стосовно створення нестабільної по *map's land* до визначення ролі України як однієї з основних держав центрально-східноєвропейського регіону. У майбутньому Україну він все ж таки бачить у статусі активного об'єкта міжнародної політики, яка вимагає вироблення чіткої геополітичної стратегії України.

Без заглиблення в економічні аспекти подібна геополітична концепція, на думку У. Самчука, має враховувати історичну специфіку та стан українського суспільства, головні тенденції розвитку світу і особливо Європейського континенту, сприймання української нації основними світовими «центрами сили». Адже для нього «Україна не лише над Дніпром, але й над Волгою, над Райном, над Міссісіпі, над Амазонкою, над Конго. Нема місця на планеті, яке б мене українця не цікавило» [17, с. 203].

Щоб створити такий історіософський образ минулого, теперішнього і майбутнього рідної землі, як створив його У. Самчук, слід подолати в собі пасивний буттєвий стан, усвідомлення меншовартості, безпорадності, безсилля і, безумовно, глибоко любити Вітчизну.

Історіософський образ надгеографічної, духовної України, образ великої патріотичної ідеї, якій залишається пожиттєво вірним її натхненний носій, несе в собі не тільки естетичну сутність, але й світоглядну, що не менш показово. Для сучасного читача України ідейно-патріотичний пафос У. Самчука є справді відкриттям, є чимось зі світу справжніх, не близьких вартостей, які десятиліттями і віками од нас приховувано. «Це той сенс життя, який здається надто простим для розуміння, але надто складним для виконання: зберегти Вітчизну у власному серці вдається не кожному» [13, с. 69]. І коли цей сенс підтверджується реальними життєвими діяннями, можна гордо заявляти, що Україна була, є і завжди буде.

Історіософське осягання України У. Самчуком органічно поєднує в собі європейську раціональну цілеспрямованість і живу українську духовність, але домінантною усе-таки тут є українська філософія душі і серця, яка є життєдайною силою, без якої немислимі ані героїчні характери, ані романтичні ідеали, ані піднесені, високі метафори буття, а найголовніше, на нашу думку, неможлива побудова соборної незалежної України.

Список використаної літератури

1. Гром'як Р. Образ світу в Леопольда Буковського й Уласа Самчука: (На матеріалі повістей «Вертепи», «Чорний потік» і романів «Волинь», «Чого не гоїть вогонь») / Р. Гром'як // Слово і час. – 1997. – № 3. – С. 46–51.
2. Жулинський М. «Я був повний Україною...»: Огляд творчості Уласа Самчука / М. Жулинський // Літературна Україна. – 1995. – 30 березня. – С. 3.
3. Пінчук С. Улас Самчук: життя і творчість / С. Пінчук // Слово і час. – 1995. – № 2. – С. 11–17.
4. Пасічник О. Вияви людяності у таборовому світі: парадигма взаємин жінок і чоловіків (За романом «Темнота» Уласа Самчука та «Архипелагом ГУЛАГ» Олександра Солженіцина) / О. Пасічник // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: Улас Самчук: художнє осмислення української долі в ХХ столітті: збірник наукових праць. – Рівне: Волин. обереги, 2005. – Вип. XVI. – С. 71–78.
5. Руснак І.Є. Художня модифікація національної історіософії в прозі Уласа Самчука: дис. ... д-ра філол. наук / І.Є. Руснак. – Кіровоград, 2007. – 420 с.
6. Андрусів С. Модус національної ідентичності / С. Андрусів. – Львів: Джура, 2000. – 340 с.
7. Астаф'єв А. До проблем історіософії Євгена Маланюка / А. Астаф'єв // Альманах «Молода нація». – 1997. – № 7. – С. 211–225.
8. Бердяев Н. Смысл истории / Н. Бердяев. – М.: Искусство, 1990. – 390 с.
9. Вільчинський Ю. В'ячеслав Липинський – до української нації через українську державу / Юрій Вільчинський // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Матеріали Міжнародної наукової конференції, 2–6 червня 1992 р. – Київ; Філадельфія: Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, 1994. – Т. 1. – С. 91–95.
10. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні / В. Косик. – Париж, Нью-Йорк, Львів: Наукове товариство імені Т.Г. Шевченка, 1993. – 659 с.
11. Крупач М. «Я кривавих шляхів апостол...» (До проблем пророчого візіонерства в історіософських поглядах Є. Маланюка) / М. Крупач // Українське літературознавство. – 1995. – Вип. 61. – С. 76–92.
12. Лоскутов В. Русская историософия и мистерия духа / В. Лоскутов, М. Семочкин // Человек, бытие, культура: Тезисы XIV Всесоюзного семинара. – Переяслав-Хмельницький: ПХГУ, 1991. – С. 57–59.

13. Поліщук Я. Філософія України / Я. Поліщук // Матеріали до урочистої академії, присвяченої творчості митця. – Тернопіль; Кременець: ТДУ, 1994. – С. 61–70.
14. Руснак І. До джерел історіософії Уласа Самчука / І. Руснак // Сучасний погляд на літературу: науковий збірник. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2002. – Вип. 7. – С. 110–122.
15. Самчук У. Європа і ми / У. Самчук // Волинь: Часопис для Волині. –1941. – 7 вересня. – С. 1.
16. Самчук У. На білому коні / У. Самчук. – Вінніпег: Видання товариства «Волинь», 1980. – 390 с.
17. Самчук У. На коні вороному / У. Самчук. – Вінніпег: Видання товариства «Волинь», 1975. – 427 с.
18. Самчук У. Плянета Ді – Пі / У. Самчук. – Вінніпег: Накладом товариства «Волинь», 1979. – 355 с.
19. Саненко І. Розмова з українським письменником Уласом Самчуком / І. Саненко // Збірник «Слово». – Нью-Йорк, 1978. – № 7. – С. 257–261.
20. Февр Л. Чувствительная история / Л. Февр // Бои за историю. – М.: Республика. – 1991. – 425 с.
21. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. – К.: Вища школа, 1986. – 799 с.